

ACTIVITATEA POLITICĂ A LUI ION FLUERAȘ PÂNĂ ÎN ANUL 1918

Ion Flueraș* s-a născut la 2 noiembrie 1882 în comuna Chereluș, județul Arad, într-o familie de țărani greco-catolici¹. Copil cu o inteligență scânteietoare, dornic de învățătură, a urmat doar patru clase la școala confesională din comună. Neputându-l trimite să învețe la o școală secundară din lipsa mijloacelor bănești, părinții l-au dat ucenic la un meșter rotar din Pâncota. Într-o autobiografie întocmită în februarie 1929 la Cluj și predată lui Isaia Tolan**, Flueraș avea să scrie: “Am învățat de la părintele meu să scriu și să citesc. Între anii 1893-1895 am fost păstor. Am învățat meseria de rotar la Pâncota [...] de unde am plecat la Arad, apoi la Timișoara, Budapesta, Viena și București ...”².

Ca mulți alți lideri ai mișcării social-democrate din Transilvania și din România, Ion Flueraș își va completa singur cunoștințele în diverse domenii. Deși nu și-a renegat sau ascuns niciodată condiția de muncitor, el va fi apreciat mai târziu, de către colaboratorii și prietenii politici, drept un om cult și racordat la realitățile vremii. Interesante, în acest sens, sunt amintirile unui deținut politic, Vasile Bătrân din Arad, care a stat în aceeași celulă cu Flueraș la Gherla în 1952: “... Iar despre ce nu ne-a vorbit bătrânelul [...]. Deținutul Olteanu, entuziasmat de cele auzite, l-a întrebat dacă este profesor și unde a predat, la care Ion Flueraș a răspuns: “Tinere, nu numai că nu sunt profesor, eu sunt un simplu meseriaș rotar carosier. Am patru clase primare terminate în satul meu natal și am susținut un examen de calificare rotar. Aceasta este toată pregătirea mea școlară. Marile probleme ale vieții le-am studiat pe parcursul anilor, dar că am acumulat învățătură de la cele mai ilustre [sic !] nume din cultura universală este o altă treabă. Am citit și am asimilat tot ce am crezut că îmi poate fi de folos în împlinirea personalității ca om. Am petrecut nenumărate zile și nopți în compania celor mai reprezentative opere ale marilor gânditori și scriitori contemporani și clasici ai literaturii universale. Aceștia au fost profesorii mei, în spiritul cărora mi-am format caracterul de om, de la care nu m-am abătut și sper să nu mă abat toată viața pe care o mai am de trăit”³.

---

* În izvoarele documentare, în presa vremii, în istoriografie, numele lui a fost grafiat diferit: Ion Flueraș, Ioan Flueraș, Ion Fluieraș, Ioan Fluieraș. Numele de botez a fost cel de Ioan Fluieraș. Am preferat varianta Ion Flueraș pentru că în cele mai multe situații el însuși se prezenta sau semna așa.

¹ Moca 1995, p. 29; *Știrea*, Arad, 30 septembrie – 7 octombrie 1995.

** Unul dintre liderii socialiști importanți din județul Arad.

² Moca 1993, p. 1.

³ *Apud* Moca 1998, p. 156.

După terminarea uceniciei, în anul 1901, a susținut examenul de calfă, care îi dădea dreptul să se angajeze ca muncitor calificat. Astfel a ajuns să lucreze la un atelier de rotărie-caroserie din piața numită atunci “Boul Roșu” din Arad, locul de unde plecau și soseau atunci poștalioane la Deva, Timișoara, Brad, Seghedin etc.⁴.

În Arad a luat contact cu mediul socialist și în 1901 s-a înscris în Partidul Social-Democrat⁵. Va rămâne până la moarte fidel ideilor socialiste, în ciuda anilor de suferință, lipsuri materiale, dând o deosebită dovadă de caracter. A participat cu regularitate la activitatea organizației locale, ajungând în scurt timp unul dintre principalii militanți ai organizației arădene. Câțiva ani mai târziu va începe să colaboreze la publicațiile muncitorești *Glasul Poporului* și *Adevărul*⁶. În 1932, la împlinirea a 30 de ani de activitate în cadrul mișcării socialiste, Ion Flueraș va publica în revista *Mișcarea socială*, la insistențele lui Ilie Moscovici, câteva amintiri legate de debutul său politic și de anii ce-au urmat: “Activitatea mea de militant socialist a început în anul 1901, la Arad. Mă eliberasem în acel an, la 1 mai, din ucenicie la Pâncota, jud. Arad, și am plecat la Arad să lucrez meseria mea de rotărie-caroserie. În toamna aceluși an am asistat pentru prima dată la o întrunire socialistă ținută în Piața Unirii din Arad. Mă aflam acolo întâmplător, și chiar atunci, pe loc, m-am înscris în partid. Îmi aduc aminte și acum, că am plătit prima cotizație anuală de 24 de creițari ... Din Arad am plecat prin Banat. În primăvara lui 1902 mă aflam reîntors la Pâncota, la moșia prințului Surkolski (sau cam așa ceva), unde mă angajasem calfă de rotar. Locuiam în atenele castelului, în condiții detestabile, alături de toate categoriile. Acolo am pus la cale și am realizat prima grevă, înainte de a ști măcar ce înseamnă grevă. Mișcarea întreprinsă la moșia Pâncota s-a datorat faptului că nu se plăteau salariile la timp, iar condițiile de existență erau mizerabile [...]. Greva a început prin refuzul meu de a munci. Mi s-a spus că sunt “anarhist” și “nihilist” – cu toate că eu habar n-aveam ce înseamnă aceste cuvinte. Am protestat numai când mi s-a spus că sunt *lenios* (adică leneș, cum se spune prin Regat). Gestul meu a fost urmat și de ceilalți. Greva, adică “încetarea de lucru” – cum îi spuneam eu – a ținut trei zile. [...] Greva a fost câștigată, iar eu am fost concediat”⁷.

După această primă acțiune “sindicală”, Flueraș pleacă la Arad, apoi la Budapesta și Viena și revine în capitala Ungariei în decembrie 1902. Aici se înscrie în sindicatul mixt al lemnarilor, iar din ianuarie 1903 în cel al rotarilor. A fost ales bibliotecar al sindicatului, “deși eram aproape analfabet”. Calitățile de

⁴ Moca 1993, p. 1; Roz 2003, p. 453.

⁵ ACNSAS, fond P 120, vol. 1, f. 96 (Proces-verbal – interogatoriu al inculpatului Ion Flueraș, 16 ianuarie 1952).

⁶ Roz 1995, p. 15-16.

⁷ Flueraș 1932, p. 1276-1277.

autodidact îl vor ajuta să lectureze multă literatură socialistă și nu numai: Flamarion, Darwin, Büchner, Bakunin, Voltaire, Thomas Mann, Jokai, Petőfi. În anul 1905 a fost ales membru în comitetul pentru greve, “însărcinare plină de riscuri, cu activitate secretă, pentru că era interzisă adunarea de fonduri pentru ajutorarea greviștilor”. În primăvara aceluiași an organizează prima grevă a breslei rotarilor și caroserilor din Budapesta, la care au participat șapte ateliere. Greva a avut succes, obținându-se un contract colectiv mult mai avantajos pentru muncitori. Este însă din nou concediat. Ca urmare a succesului grevei, a fost ales președinte al organizației: “Eram astfel primul român conducător de sindicat în împărăția austro-ungară”⁸.

În toamna anului 1905 a încercat să treacă clandestin în România, cu scopul de a vedea cum sunt organizați muncitorii, dar și pentru că dorea să învețe mai bine limba română: “Văzusem că românii din Ungaria nu puteau fi organizați din lipsă de propagandiști români”. Este însă prins la Periş și expulzat în Ungaria. Un an mai târziu, în noiembrie 1906, ajunge totuși la București, unde se angajează la un atelier de caroserie, pe strada Birjarii Vechi, iar la scurt timp la fabrica de trăsuri a fraților Rieber⁹. Se întoarce la Budapesta imediat după izbucnirea răscoalei din 1907, în contextul în care poliția și-a intensificat acțiunile împotriva militanților socialiști. Din august 1907 își va relua funcția de președinte al sindicatului rotarilor și va deveni membru în conducerea Uniunii muncitorilor din industria lemnului din Ungaria¹⁰.

Datorită capacității de organizare deosebite, Flueraș va deveni unul dintre fruntașii secției române a Partidului Social Democrat din Ungaria (în continuare P.S.D.U.), colaborând la zierele muncitorești, îndeosebi la oficiosul *Adevărul* din Budapesta. În anul 1906 va fi ales membru în Comitetul Central al P.S.D.U., Secția română, răspunzând de resortul “propagandă și presă”¹¹.

În această perioadă, Secția română a P.S.D.U. se afla într-un stadiu incipient de dezvoltare. Mișcarea social-democrată din Transilvania, spre deosebire de cea din România – puternic influențată de prezența unor personalități de factură intelectuală – era condusă, cu rare excepții, de către personalități ridicate din rândul muncitorilor. Așa se și explică faptul că aspectele de natură socială au dominat lupta partidului în dauna revendicărilor de natură națională. Influențați de social-democrația germană și austriacă, de tezele lui Karl Renner și Otto Bauer în special, liderii socialiști din Ungaria nu au pus, în această etapă, la îndoială integritatea teritorială a statului, fiind puternic animați de tezele internaționalismului proletar. A trebuit să treacă un timp până când dilemele social-democraților români să fie înlăturate și să adopte, în preajma războiului și mai ales spre

⁸ Flueraș 1932, p. 1277.

⁹ Flueraș 1932, p. 1277-1278.

¹⁰ Flueraș 1932, p. 1278.

¹¹ Roz 2003, p. 453.

sfârșitul lui, o poziție mai clară în problema națională¹². De altfel, o asemenea poziție este de înțeles în contextul politic din anii premergători războiului, cu atât mai mult cu cât și liderii Partidului Național Român se confruntau cu aceleași dificultăți de înțelegere a fenomenului. Alături de ardeleni precum Ion Flueraș, Pavel Buciumeanu, Tiron Albani, Ion Bârseanu, George Budeanu, Ion Vițelar, Iosif Jumanca, Jean Atanasiu, Bazil Surdu, Iosif Renoiu, Eftimie Gherman și alții, au venit de la București militanți precum: Iosif Ciser, Leonard Paukerow, George Boeru, Gustav Auerbach și alții. “Cu toate că unii dintre cei veniți de la București nu erau români de origine etnică – își amintea peste ani Tiron Albani – aveau o cultură românească și vorbeau o limbă românească perfectă”¹³. Mulți dintre muncitorii români aveau probleme reale în a vorbi limba maternă, în consecință “misiunea asociației a fost, ca pe lângă cultura socialistă, făcută în limba românească, să învețe pe muncitori să-și cunoască bine limba maternă, nu numai cea populară, ci și limba literară. Se făceau lecții de limba română, se citeau cărți, se țineau conferințe de două ori pe săptămână și se făcea școală de retorică, de oratorie în limba română ...”¹⁴. În ceea ce privește ziarul oficial al P.S.D.U. Secțiunea română – *Adevărul* –, Tiron Albani scria în 1938 că reprezenta “sinteza ideologiei noastre și pe care l-am angajat formal în lupta socială și națională, cu toată ideologia internațională în al cărei principiu pretindeam că luptăm”¹⁵. În anul 1911, Flueraș va ajunge redactor responsabil al oficiosului *Adevărul*.

În anii 1906-1907, Flueraș, alături de alți lideri social-democrați (Ioan Crețu, Aurel Cristea, Pavel Buciumeanu, Traian Novac, Tiron Albani, Eugen Rozvan, Gheorghe Urzică, Ioan Mișuț, Iuliu Freund ș.a.), organizează numeroase acțiuni greviste în Valea Jiului, Cluj, Timișoara și alte localități¹⁶.

Socialiștii au desfășurat acțiuni energice în rândul muncitorilor, cu scopul de a-i organiza în sindicate și de a-i ridica din punct de vedere economic și cultural: “Căci muncitorimea [...] – arăta Flueraș – era îndobitocită și demoralizată din cauza alcoolului și prigoanei administrative puse în serviciul patronilor. Muncitorii n-aveau dreptul să-și înființeze sindicate. Noi însă am dejucat legile maghiare, făcându-i pe muncitori abonați la gazeta noastră *Adevărul*, iar prin abonament le-am dat nu numai gazeta, dar și ajutoare pentru caz de moarte, de boală etc.”¹⁷.

În zilele de 8 și 9 ianuarie 1910 s-a desfășurat la Brașov Congresul al V-lea al P.S.D.U. Secția română, la care au participat 58 de delegați. În comitetul

¹² Maior 1986, p. 175-184.

¹³ Albani 1938, p. 112.

¹⁴ Albani 1938, p. 113. Vezi și Albani 1969b, p. 286.

¹⁵ Albani 1938, p. 114. Vezi și Gherman 2000, p. 26, 27.

¹⁶ *Unirea* ..., p. 295.

¹⁷ Flueraș [f.a.], p. 7-8.

regnicolar ales cu acest prilej intrau: Ion Flueraș, Aurel Cristea, Ioan Mișuț, Iosif Ciser, Otto Ossenkopp, Ioan Vițelar și George Boeriu¹⁸. Flueraș își va păstra funcția de membru al Comitetului Central Român și la congresele ce au urmat¹⁹.

În mai 1910, la Chișineu (Arad), își va depune pentru prima dată candidatura pentru un loc de deputat în parlamentul de la Budapesta, alături de Octavian Goga, fiind înfrânți de către contele maghiar Wenckheim²⁰.

Numit redactor responsabil al *Adevărului* în 1911, Flueraș se va implica hotărât în acțiunea de susținere financiară și de răspândire a gazetei în pături cât mai largi ale populației. Gazeta își avea redacția și administrația pe strada Conti nr. 4 și era tipărită la Tipografia Világosság S.A. din Budapesta. Apărea săptămânal (vinerea) și purta ca subtitlu *Foaie pentru poporul muncitor român*. Gazeta avea o ținută modernă și publica, pe lângă informații legate de activitatea partidului, și informații diverse. Alături de articolul de fond, existau și rubrici permanente precum: “Viața publică și socială”, “Cronica” (știri din țară și străinătate), “Cugetări socialiste”, “Activitatea noastră”, “Viața economică”. În fiecare număr erau publicate nuvele, schițe, poezii etc. *Adevărul* s-a remarcat printr-o atitudine foarte critică la adresa guvernului maghiar, insistând îndeosebi pe prezentarea condițiilor grele de muncă și viață ale muncitorilor din Imperiu. De asemenea, gazeta s-a remarcat prin campania susținută în favoarea introducerii sufragiului universal și a obținerii unui regim egal pentru muncitori, indiferent de naționalitate. Chiar dacă nota generală a articolelor publicate de *Adevărul* este cea dată de principiile internaționaliste caracteristice social-democrației din epocă, totuși, se poate observa cu ușurință o anumită linie național-românească, susținând nu numai drepturile și libertățile muncitorilor români, ci și ale țăranilor din Ungaria. Așa se și explică numeroasele procese de presă intentate redactorilor gazetei de către autoritățile maghiare²¹.

În raportul privind presa partidului, prezentat de Ion Flueraș la Congresul al VIII-lea al P.S.D.U. Secția română, ținut în 26 octombrie 1913 la Arad, se arăta că *Adevărul* era cel mai important mijloc de luptă “pentru dezrobirea poporului muncitor dezmoștenit de tot binele, libertatea și dreptul omenesc”²². Liderul social-democrat își exprima încrederea că această gazetă a fost și este una puternică și influentă în rândul muncitorimii, dar recunoaștea că, deși au trecut zece ani de la apariție, “totuși azi nu putem da un raport bogat despre întărirea și răspândirea ei în mase mai mari”. Cauzele acestei situații rezidau în faptul că “noi nu avem mijloacele materiale pentru a putea lucra și lupta pentru

¹⁸ *Documente ...1900-1909*, p. 907-911.

¹⁹ Cicală 1976, p. 189.

²⁰ *Din istoria ...*, p. 230; Flueraș [f.a.], p. 7.

²¹ Spre exemplu, Tiron Albani a fost condamnat în anul 1913 la 6 luni închisoare și 2000 coroane amendă. Albani 1969a, p. 20, 21.

²² *Documente .. 1910-1915*, p. 525.

răspândirea ei după cum s-ar cere. Iar tovarășii noștri conștienți sunt încă puțini. Sunt săraci și împiedicați de a putea face mult pentru întărirea foii noastre”. Flueraș cere “o stăruință mai mare” pentru răspândirea gazetei, iar pe viitor “să ne facem un plan mai bun, care să fie aprobat de toți tovarășii”. Cu toate acestea, conchidea el, “munca noastră pentru luminarea poporului n-a fost fără rezultat, căci foaia noastră “Adevărul” [...] a deschis ochii mai multora asupra nedreptăților din societatea de azi ...”²³. Flueraș îndemna la organizarea în toate orașele și satele a unor prelegeri, conferințe, serate literare și adunări populare care să ajute la răspândirea foii *Adevărul*²⁴.

În timpul dezbaterilor din cadrul Congresului desfășurat la Arad, Flueraș a intervenit – în calitate și de președinte al adunării – pentru a atenua unele atacuri la adresa conducerii partidului, susținând că este de acord cu critica organelor de conducere, dar cere să se facă “fără nici o patimă și [aceasta să fie] izvorâtă din dorul nostru pentru a vedea mișcarea noastră în floare și puternică ca să aducă foloase mari poporului român ...”²⁵.

Flueraș își va afirma credința că emanciparea românilor nu se va putea face decât în cadrele unei societăți socialiste, iar arma de luptă cea mai importantă trebuia să fie presa, așa cum “marii revoluționar” Horia, Cloșca, Crișan, Avram Iancu au folosit coasa, securea sau puștile: “Acum ne pregătim iarăși pentru luptă de a da lovitura de moarte societății putrede și nedrepte de azi, dacă se poate în mod pacinic – dar cine o crede asta –, iar de nu, atunci vom fi situați a folosi arme violente. În revoluția modernă, presa (foaia) joacă rolul cel mai mare. Așa și în lupta pentru dezrobirea poporului român de sub jugul stăpânirii tiranice, “Adevărul” va înlocui buciulul, trâmbița și clopotele de mai înainte. “Adevărul” va fi facla care, alături de steagul roșu, ne va lumina drumul spre mântuire, spre lumea nouă socialistă”²⁶.

Congresul îl va confirma din nou pe Flueraș în funcția de membru al Comitetului Central al P.S.D.U. Secția română, alături de Iosif Ciser, Tiron Albani, Teodor Moga, Gheorghe Boeriu, Iosif Jumanca și Iosif Receanu. În ceea ce privește tactica adoptată cu acest prilej, s-a hotărât reorganizarea secțiunilor românești de partid pe lângă organizațiile de breaslă, formarea unor cercuri culturale unde să se dea educație socialistă membrilor²⁷.

În paralel cu activitatea de ziarist, Flueraș s-a implicat și în alte acțiuni ale partidului. Astfel, va milita pentru lărgirea dreptului de vot, pentru o reformă electorală care să-i cuprindă și pe muncitori. “Astăzi – declara liderul social-

²³ *Documente ... 1910-1915*, p. 524.

²⁴ *Documente ... 1910-1915*, p. 525.

²⁵ *Adevărul*, Budapesta, anul XI, nr. 44, 31 octombrie 1913 (articolul „Al VIII-lea Congres social-democrat român din Ungaria”).

²⁶ *Documente ... 1910-1915*, p. 525.

²⁷ *Documente ... 1910-1915*, p. 526; *Adevărul*, anul XI, nr. 44, 31 octombrie 1913.

democrat într-o adunare populară a românilor din martie 1912 – a venit timpul când noi muncitorii trebuie să ne ridicăm cu toții pentru a ne cere dreptul la viața politică”²⁸. La începutul lunii mai 1913 a fost înființată “școala de propagandă” a partidului, care trebuia să fie “focarul răspânditor de cultură și cunoștință între tovarășii noștri, cari doresc să ia parte în mișcare și să lucreze pentru dezrobirea poporului din care facem parte”. Prima întâlnire a avut loc la 2 mai, iar în 9 mai Flueraș a ținut o conferință despre socialismul științific²⁹.

În luna următoare va fi implicat într-un incident cu autoritățile din comuna Brad. Flueraș a fost împiedicat de către subprefectul Amos Gligor să participe la o adunare a minerilor, pe motiv că “programul partidului social-democrat e periculos pentru mineri”. Liderul socialist a fost întâmpinat de jandarmi încă de la intrarea în comună și condus la oficiul subprefectului, care i-a cerut să părăsească localitatea în 24 de ore. “Toate protestările tovarășului Flueraș – avea să scrie *Adevărul* – au fost zadarnice”. Ba mai mult, subprefectul a informat toate cercurile vecine “să bage de seamă că vine un “socialist periculos”, un “instigator” să “răscoale” poporul”. “Ce-a fost mai scandalos e, că la toate stațiile a fost arătat la jandarmi de către funcționarii liniei ferate. A călătorit ca un prinț, care [era] așteptat cu paradă militară și cu curiozitate mare din partea funcționarilor liniei ferate”³⁰. În *Darea de seamă* a C.C. a P.S.D.U. Secția română, prezentată la Congresul al VIII-lea de la Arad, se arăta că “expulzarea” lui Flueraș din Brad, precum și din celelalte localități, a fost determinată mai degrabă de “cauze economice decât politice”, căci se temeau că se vor organiza scormonitorii de aur”³¹.

În 11 ianuarie 1914 s-a ținut la Secția social-democrată română din Budapesta o festivitate cu ocazia aniversării unui deceniu de la apariția *Adevărului*. Cu acest prilej, Flueraș a ținut o conferință despre istoricul mișcării socialiste române din Ungaria³². Textul prelegerii a apărut în officiosul social-democrat încă din 7 ianuarie. “Ca să poți scrie istoria acestei lupte înălțătoare – își începea Flueraș prelegerea –, să arăți motivele cari au dat naștere acestor mișcări, trebuie să cunoști în amănunțime starea din trecut a acestui popor, să-i cuprinzi situația prezentă, să ai o judecată sănătoasă și justă și dacă n-ai trăit, cel puțin să poți alege, să poți simți această viață amară”. Liderul social-democrat sublinia principalele momente din trecutul mișcării muncitorești din Ungaria și remarcă faptul că bănățenii au fost primii care au aderat la ideile socialiste. Explicația pe care o dădea era aceea că românii bănățeni s-au aflat într-o stare culturală și

²⁸ *Adevărul*, anul X, nr. 3, 15 martie 1912; Deac 1986, p. 28.

²⁹ *Adevărul*, anul XI, nr. 20, 16 mai 1913 (articolul “Activitatea noastră”).

³⁰ *Adevărul*, anul XI, nr. 26, 27 iunie 1913 (articolul “Slugărmicia unui renegat”).

³¹ *Adevărul*, anul XI, nr. 43, 24 octombrie 1913 (articolul “Dare de seamă a Comitetului Central Român al P.S.D. din Ungaria de la 6 ianuarie 1912 până la 20 octombrie 1913”).

³² *Adevărul*, anul XII, nr. 3, 18/5 ianuarie 1914 (articolul “Serbarea jubiliară a secțiunii din Budapesta”).

materială mai ridicată decât ardelenii, și pentru că trăiau în contact cu șvabii, de la care au avut ocazia să cunoască socialismul de timpuriu. Referindu-se la începuturile presei socialiste românești, Flueraș remarca dificultățile întâmpinate de-a lungul anilor: lipsa mijloacelor financiare, a oamenilor pricepuți, ostilitatea autorităților etc. În ceea ce privește *Adevărul*, de la apariția lui “a întâmpinat multe piedici din partea stăpânilor, cărora nu le convine ca foaia noastră să lumineze și să îndemne la luptă poporul român. Mai cu seamă prin 1904-1905, când Tisza cel de azi era stăpânul țării, atunci a îndurat “Adevărul” mai mult. Număr de număr era confiscat și prigonit. Procesele veneau cu duimul, fiind trași la răspundere Cristea, Petru Ponta, Auerbach, Salusinszki și alți tovarăși. Pe mai mulți i-a pedepsit la temniță de stat, iar tovarășul Cristea chiar și înainte de moarte a fost pedepsit pentru a treia oară la patru luni temniță, cu cari a rămas dator statului”. Flueraș se arată însă foarte critic la adresa colegilor din partid care nu au sprijinit suficient dezvoltarea și răspândirea acestui ziar, “dovadă că frații noștri încă nu pot înțelege însemnătatea unei arme de luptă și unei facle de lumină, cum a fost și cum va fi “Adevărul” și-n viitor”. “Pentru noi românii – continua liderul social-democrat – de zece ani încoace foaia “Adevărul” a fost singurul organ în jurul căruia ne-am înșirat și prin care s-a ținut legătura de idei între noi. Și e probabil, că vor trece încă câțiva ani, până când ne va fi dat să avem organizațiile politice ale noastre, unde să primească poporul educația și cultura recerută pentru cunoașterea și înțelegerea scopurilor mișcării noastre”³³.

În calitate sa de redactor responsabil al oficiosului P.S.D.U. Secția română, Flueraș va lua atitudine la începutul lunii februarie 1914 împotriva noii legi a presei elaborată de parlamentul ungar, care limita libertatea de exprimare a presei. El considera această reglementare periculoasă, astfel că “de acum încolo va fi cu neputință a ne mai scrie jalbele, amărăciunile și suferințele, a încresta pe asupritorii și exploatorii noștri și a desvălui înaintea lumii înfiorătoarea stare tristă în care se află muncitorimea [română] din Ungaria”³⁴. Plecând de la ideea că *Adevărul* era singura foaie a muncitorimii române din Ungaria, Flueraș va face repetate apeluri către colaboratori, cititori, abonați, pentru a-și plăti abonamentele sau pentru a cumpăra ziarul. “Presă, foile – scria acesta în martie 1914 – sunt sufletul mișcării noastre muncitorești. Cu cât sunt mai puternice foile, cu cât sunt mai răspândite, cu atât e mai temeinică, mai serioasă și mișcarea ce o servesc [...]. Dar dacă e adevărat, că și-n țările înaintate presa dă viață mișcării, ba chiar presa reprezintă mișcarea, apoi adevărul acesta pentru noi, românii din Ungaria, e cu mult mai adevărat. [...] Deocamdată “Adevărul” ni-e unica armă de luptă și unicul mijloc cu care putem străbate în mijlocul poporului român”³⁵.

³³ *Adevărul*, anul XII, nr. 1-2, 7 ianuarie 1914 (articolul lui Ion Flueraș, “Istoricul mișcării socialiste române din Ungaria 1903-1913”).

³⁴ *Adevărul*, anul XII, nr. 5, 1 februarie 1914 (articolul “Către frații muncitori !”).

³⁵ *Adevărul*, anul XII, nr. 12, 22 martie 1914 (articolul “Foaia noastră”).

Ca redactor-responsabil, Flueraș avea în curs, în anul 1914, câteva procese de presă, care au fost însă amnistiate la izbucnirea războiului, scăpând astfel de închisoare. De altfel, conducerea partidului va hotărî suspendarea temporară a apariției gazetei *Adevărul*. “Se temea de prigoană. Dar ca să fii drept – își amintea Flueraș în 1932 – trebuie să spun că mare pagubă n-a fost, pentru că toți românii noștri erau pe front, și nici n-aveam cui să mai trimitem gazeta”³⁶.

Izbucnirea primului război mondial a însemnat începutul unei perioade extrem de critice pentru românii din monarhia habsburgică. Încă din iulie 1914 au fost emise o serie de ordonanțe prin care s-au suprimat libertăți cetățenești fundamentale: libertatea presei, libertatea întrunirilor, libertatea de asociere etc. Viața economică a fost militarizată, grevele muncitorești și manifestările politice ale naționalităților din Imperiu au fost îngrădite sau interzise³⁷. În acest context, organizațiile social-democrate au fost reduse la tăcere, foarte mulți membri fiind mobilizați³⁸. Flueraș a fost dispensat de serviciul militar, fiind trimis la o fabrică de avioane militare din Csépel – Budapesta.

Încă de la începutul războiului, Ion Flueraș va susține că Antanta va izbândi spre folosul democrației și al naționalităților din Austro-Ungaria și chiar al socialismului, “împotriva altor socialiști români și chiar împotriva multor naționaliști români, cari erau siguri de triumful Puterilor Centrale”³⁹.

În anul 1917 Flueraș se va căsători cu Elena Mészáros, cumnata colaboratorului său Tiron Albani⁴⁰.

Pe fondul eferescenței revoluționare din Imperiul austro-ungar și a influenței revoluției ruse, începând cu anul 1917, are loc refacerea organizatorică, în condiții de clandestinitate, a mișcării social-democrate din Transilvania. La 8 iulie 1917 Comitetul Central Român al socialiștilor din Transilvania și Ungaria a convocat o conferință la Budapesta. Cu acest prilej s-a hotărât reluarea activității organizațiilor social-democrate, în care scop s-a lansat un manifest “Către poporul muncitor român din Transilvania”, prin care erau chemați să se organizeze “toți frații muncitori români” și li se cerea să sprijine acțiunea de editare a ziarului *Adevărul*⁴¹. După aproximativ trei luni, la 1 octombrie 1917, gazeta *Adevărul* și-a reînceput apariția, cu toată împotrivirea Partidului Social-Democrat Maghiar⁴².

³⁶ Flueraș 1932, p. 1279.

³⁷ Gheorghiu, Coman 1969, p. 113.

³⁸ Albani 1938, p. 115.

³⁹ Flueraș 1932, p. 1278.

⁴⁰ În memoriile sale, Tiron Albani avea să scrie că nunta a fost celebrată în cadrul secției socialiste organizată în rândul celor aproximativ 4-5000 de muncitori de la Csépel: “Ion Petrașcu organizase un cor, Bârseanu o echipă de călușari, iar eu am declamat *Arunci un pumn de aur* din poemul lui Victor Eftimiu”. Albani 1969a, p. 30-31.

⁴¹ *Unirea ...*, p. 294-295; “Darea de seamă a Comitetului Central Român al P.S.D.U. despre activitatea de la 21 octombrie 1913, până la 1 mai 1918”, în *1918 la români*, p. 17.

⁴² Jurca 1994a, p. 90; Pascu 1983, p. 422; 423.

Redacția ziarului era la Budapesta, pe strada Conti nr. 4, având ca redactor pe Ion Flueraș.

Rememorând evenimentele din anul 1917, Flueraș scria în 1932: “Așadar în 1917 am început să colectăm bani pentru gazetă, prin subscripții, abonamente, chiar de pe front, unde ziarul se putea trimite deoarece eram după prima revoluție rusă și autoritățile se codeau de-acum să provoace. Am scos întâi un număr de probă, gratuit, pe care l-am trimis și în țară, dar mai cu seamă pe fronturi. Ne-a dat curaj mare știrea că gazeta noastră a avut un succes extraordinar pe front. De notat că în vremea aceea nu apărea în românește decât “Foaia Poporului român” a lui Birăuțiu la Budapesta, “Telegraful Român” la Sibiu și câteva foi popești care scriau bazaconii”⁴³.

În primul număr din octombrie 1917 socialiștii români au formulat un adevărat program de revendicări imediate: “Cerem *drepturi egale* pentru fiecare locuitor al țării. Cerem ca statul să se îngrijească de bunăstarea poporului. Cerem ca *pământul țării*, care azi e mai bine de jumătate în mâna câtorva domni mari, *să fie dat poporului* [...]. Cerem ca dările să fie plătite după dreptate [...]. Cerem școli ca sute de mii de copii să nu mai crească fără cunoașterea slovelor. *Dar cerem și aceea ca în școli copiii să fie învățați în limba mamei lor*, căci numai astfel pot trage ei folos din învățatura ce li se dă. Cerem apoi ca statul să se îngrijească de *sănătatea poporului* [...]. În vremea de azi însă, după trei ani de război, de grozave chinuri și suferințe, n-avem altă cerere mai de competenție și mai arzătoare decât *pacea*. [...] O altă cerere mare e *votul universal*”⁴⁴ [s. n.].

În articolul intitulat *Ce vor socialiștii ?*, redacția *Adevărului* înfățișa pe înțeleșul poporului muncitor scopurile social-democrației, care însemnau “domnia poporului, adică o astfel de rânduială în care poporul singur să hotărască soarta”. Articolul sublinia ideea că social-democrații luptă “pentru înfăptuirea unei rânduiei a lumii în care să nu mai fie asupritori sau asupriți, în care oamenii puțini să nu mai poată storce pe cei mulți, să nu mai poată trăi pe spinarea milioanei”⁴⁵.

⁴³ Flueraș 1932, p. 1279. Contextul reluării activității socialiștilor și al reeditării *Adevărului* a fost sugestiv descris și de Enea Grapini: “Păsările chiar dacă nu vorbesc, zboară. La fel zburau și știrile începând cu Revoluția rusă din primăvara anului 1917. Am intrat și noi în acțiune, mă refer la socialiștii din Secția română a P.S.D. din Ungaria, și am hotărât reeditarea ziarului “Adevărul” [...]. Treaba a mers relativ ușor. S-a reorganizat conducerea partidului și în ziua de 8 iulie 1917 am hotărât lansarea unui mare număr de liste de subscripție către toți muncitorii, indiferent de naționalitate, de la uzinele Csépel. Acțiunea a adus câțiva bani, încât am putut conta pe mijloacele financiare necesare reeditării “Adevărului” [...]. Aveam și activități culturale desfășurate de un cor și de formațiunile muncitorești, formații de amatori deci, autoare ale unor spectacole de teatru popular și concerte de muzică populară”. Grapini 1978, p. 214.

⁴⁴ *Adevărul*, anul XIII, nr. 1, 1/14 octombrie 1917 (articolul “Ce vrem”); *Documente ...1916-1921*, p. 63-65.

⁴⁵ *Presa* 1971, p. 30.

În același număr al ziarului se anunța reînființarea Secțiunii române a P.S.D.U. din Budapesta și din împrejurimi. *Adevărul* scria că în fiecare duminică se țineau ședințe în Csépel, Újpest, Buda, Kispest, unde participau mii de muncitori români. Din comitetul secției făceau parte Ion Flueraș, Andrei Alexă, Ioan Foica, Tiron Albani, Ilie Belia, I. Pătrașcu, Ilie Feștială, Valeriu Coman, Ilie Borcea, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu ș.a.⁴⁶. Se poate aprecia că reapariția ziarului *Adevărul* a determinat o reorganizare a activității socialiștilor români din Transilvania și Ungaria.

Tiron Albani va susține mai târziu că în Budapesta și în împrejurimi acționau aproximativ 5000 de muncitori români, iar Comitetul Central Român a luat inițiativa organizării, educării și disciplinării lor⁴⁷.

În contextul înfrângerilor suferite de Austro-Ungaria pe frontul din Italia și al crizei politice interne manifestate prin numeroase greve⁴⁸, Comitetul Central Român al P.S.D.U. a convocat, pentru zilele de 22 aprilie/ 5 mai 1918, cel de-al IX-lea Congres social-democrat român. Lucrările Congresului au fost conduse de un Birou al cărui președinte era Ion Flueraș. Acesta a deschis dezbaterile “prin o vorbire însuflețită”. El arată – scria *Adevărul* – “marea însemnătate a sfatului nostru de azi și amintește despre pierderile nereparabile ce le-a suferit social-democrația internațională în cei din urmă ani, prin moartea unor tovarăși ca Jean Jaurés, în Franța, care la începutul războiului a fost răpus de un huligan al șoviniștilor francezi, apoi Keir Hardie, în Anglia, Vaillant, în Franța, și Vinarski în Austria. Și noi românii din Ungaria am pierdut până acum doi tovarăși dintre cei mai buni: pe Emanoil Epesa și Ioan Lazăr, iar tovarășii unguri pe Karl Tészársz. Vom păstra cu toții memoria lor. La urmă salută pe oaspeții prezenți [...]. Amintește că ne-au sosit o mulțime de scrisori de salut de la acei tovarăși din provincie și de pe front chiar, cari [cu] durere, n-au putut veni la Congres, dar în cuget și simțiri sunt cu noi împreună”. Flueraș dă citire scrisorilor de salut trimise de George Grigorovici și Emil Isac⁴⁹. La congres au participat 37 de delegați din 22 de localități. În darea de seamă prezentată de Iosif Jumanca s-a subliniat rolul important pe care *Adevărul* l-a jucat în resurecția mișcării social-democrate, fapt demonstrat prin creșterea numărului secțiunilor, prin organizarea muncitorilor români în sindicate. Spre deosebire de unii fruntași ai mișcării socialiste din Vechiul Regat (Cristian Racovski, spre exemplu), socialiștii români din Transilvania înțelegeau că eliberarea socială nu era posibilă fără cea națională. În noul Comitet Central ales cu acest prilej intrau: Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Tiron Albani, Iosif Liser, Enea Grapini, Ioan Mihuț, Teodor Moga, Bazil Surdu, Nicolae Ignat⁵⁰.

⁴⁶ *Presa* 1971, p. 30-31.

⁴⁷ Albani 1938, p. 115.

⁴⁸ Pascu 1968, p. 303.

⁴⁹ *Adevărul*, anul XIV, nr. 17, 29 aprilie / 12 mai 1918, *apud Ideologie ...*, p. 418-419; Grapini 1999, p. 70-73.

⁵⁰ *Ideologie ...*, p. 422-424; 427-428; Jurca 1994a, p. 90-91; Grapini 1999, p. 75; Porțeanu 1968a, p. 1042-1045; Porțeanu 1968b, p. 1010-1014; *Unification ...*, p. 175-177.

“Congresul – nota în 1932 Flueraș – a dat un mare avânt mișcării, așa că în decursul verii și toamnei [anului] 1918, pe când puterea monarhiei pârâia, noi eram în toată țara unguerească singura forță organizată dintre români. Naționaliștii români nu aveau aproape nimic. Doar dl. Aurel Vlad [...] ne sprijinea, sprijinind chiar fondul presei noastre. Ba, ca să nu fiu nedrept, ne-a sprijinit și Miron Cristea, patriarhul de azi, pe atunci episcop de Caransebeș. El a dat chiar o pastorală ... democratică, în favoarea noastră, pastorală pentru care a fost aspru dojenit de forurile superioare lui”⁵¹.

Situarea socialiștilor români pe poziția înțelegerii problemei naționale în toată complexitatea ei va facilita, în etapa următoare, colaborarea dintre cele două formațiuni politice românești – Secția română a P.S.D.U. și Partidul Național Român⁵². Spre deosebire de socialiștii din Vechiul Regat, care considerau că unitatea națională nu se putea înlăptui pe calea războiului, ci doar a revoluției socialiste⁵³, social-democrații români din Transilvania, fapt cu totul remarcabil, au găsit căi mai potrivite de împletire a propriei lor doctrine cu patriotismul. Încă de la Congresul al VIII-lea al P.S.D.U. Secția română (octombrie 1913) Iosif Ciser afirma că românii de dincolo de Carpați nu puteau obține eliberarea socială înainte de a o fi cucerit pe cea națională. La 9 octombrie 1917, la o ședință comună a comitetelor socialiste german și sârb, socialiștii români au cerut, pentru prima dată, respectarea dreptului la autodeterminare absolută. Ei au respins orice compromis pe această temă la congresul extraordinar al P.S.D.U. din octombrie 1917. Într-o altă ordine de idei, odată cu începerea primului război mondial, neînțelegerile și controversele pe teme economice și sociale dintre socialiștii români și Partidul Național au încetat brusc⁵⁴. Ideea că lupta de eliberare socială și lupta de eliberare națională sunt indisolubil legate a fost reafirmată și la Congresul al IX-lea (mai 1918) al socialiștilor români din Transilvania⁵⁵.

Poziția națională a social-democraților români din Transilvania avea să fie taxată de istoriografia stalinistă drept “social-șovinism”, iar “liderii social-șoviniști” “au aruncat fără rezerve pe muncitori în brațele politicii de război a claselor dominante [...] pierzându-și încrederea maselor”. Mișcarea muncitorească din Transilvania “a fost smulsă din acest reflux [...] de către evenimentele revoluționare din Rusia, din anul 1917”⁵⁶.

Intensa activitate a lui Flueraș și a lui Jumanca la *Adevărul* a făcut ca ziarul să progreseze cu pași repezi, astfel că în toamna anului 1918 tirajul ajunsese la 18.000 de exemplare, cea mai mare parte fiind distribuită pe fronturi.

⁵¹ Flueraș 1932, p. 1280.

⁵² Jurca 1994a, p. 91; Cicală, 1976, p. 240-253.

⁵³ Krasnosselski 1991, p. 62-67.

⁵⁴ Hitchins 1992, p. 164; Jurca 1994a, p. 92.

⁵⁵ *Documente ... 1916-1921*, p. 82; Jurca 1994b, p. 116.

⁵⁶ Fodor, Vajda 1957, p. 112-115.

Redacția se confrunta însă cu mari dificultăți materiale. Singura tipografie cu litere românești era cea a lui Birăuțiu, care nu avea nici destui culegători și nici nu tipărea cu prea mare entuziasm o gazetă care făcea concurență *Foii Poporului român*. “Numai după ce tov. Jumanca – arăta mai târziu Flueraș – l-a amenințat pe Birăuțiu că pleacă pe front, lăsând tipografia fără culegător român – și după ce Jumanca și-a luat obligația să culegă “Adevărul” noaptea, în ore suplimentare, Birăuțiu a primit tipărirea gazetei noastre. De scris, scriam numai eu și Jumanca, dar de cules o culegea numai el. Toate astea numai noaptea, pentru că ziua eram ocupați în fabricile unde eram angajați. Scriam noaptea pe colțul unei măsuțe din tipografie, treceam manuscrisul lui Jumanca și el îl culegea stilizându-l sau îl stiliza culegându-l. Munceam ca niște câini. Tot noi făceam și administrația și expediția. Asta a durat din octombrie 1917 până în primăvara lui 1918, când partidul, văzând că “întreprinderea” noastră este serioasă, a cumpărat litere românești pentru tipografia partidului, unde de acum înainte a apărut gazeta în condiții mai bune”⁵⁷.

Adevărul, prin numeroasele articole publicate, informa publicul românesc din Imperiul austro-ungar despre situația din România, despre consecințele intrării ei în război, despre pacea de la București, dar și despre instaurarea regimului bolșevic în Rusia. Pentru a suplini într-o oarecare măsură lipsa unei literaturi socialiste în limba română, în coloanele gazetei au fost republicate o serie de articole ale socialiștilor români din Vechiul Regat (M. Gh. Bujor, C. Dobrogeanu-Gherea, Dr. Cristian Racovski). De asemenea, erau făcute apeluri la adresa Partidului Național de a părăsi pasivitatea politică, deoarece toate partidele din Ungaria se organizau și-și strângeau rândurile și pentru că nu mai era permis “să stea în rezervă când politica șovinistă a guvernului burghezo-moșieresc ungar pregătea lanțuri după lanțuri împotriva naționalităților”. Gazeta își informa cititorii și despre luările de cuvânt și interpelările deputaților naționali în parlamentul ungar: Ștefan Cicio-Pop, Teodor Mihali⁵⁸.

În tot acest timp mișcarea socialistă din Ungaria se întrema. “Sute de soldați invalizi români – scria Flueraș – în concediu sau din spitale, veneau la conferințele și serbările noastre, se interesau de activitatea noastră. Ședințele noastre erau prin restaurante și cafenele și se schimbau întruna”⁵⁹. Mișcarea sindicală se reorganiza, îndeosebi în rândul minerilor.

În mai 1918 a avut loc la Budapesta o conferință la care au participat reprezentanți ai social-democrației din Ungaria. Va participa și Flueraș din partea social-democrațiilor români. În cadrul discuțiilor s-a susținut ideea că Puterile Centrale vor pierde războiul; s-a insistat îndeosebi asupra atitudinii pe

---

⁵⁷ Flueraș 1932, p. 1279.

⁵⁸ *Presă* 1971, p. 36-38.

⁵⁹ Flueraș 1932, p. 1279-1280

care mișcarea socialistă ar trebui să o aibă în acest context. “Unii dintre membrii Comitetului Executiv Central – arăta mai târziu Flueraș – erau de părere să așteptăm rezultatul luptelor de la Verdun, în urma ofensivei ce se anunțase atunci. Unii s-au ridicat împotriva acestei așteptări. M-am ridicat și eu. Am cerut să începem imediat o acțiune revoluționară, chiar pentru a împiedica noua ofensivă. Am cerut distrugerea căilor ferate pentru a împiedica alimentarea armatelor germane din Ungaria, ba chiar distrugerea cerealelor de pe câmp, făcând scrum și castelele de pe moșiile magnaților, ca pe vremurile lui Gheorghe Doja, a lui Horia, Cloșca și Avram Iancu. Pentru această ieșire a mea am fost aspru dojenit, pe loc. A doua zi am fost invitat de la fabrica de avioane la poliția secretă. M-au descusut, m-au întrebat ce legături am cu Racovski, cu ... Take Ionescu și Ionel Brătianu. Voiau să afle ce fonduri primim de la socialiștii din România ! N-au avut ce să-mi facă. Mi-au dat drumul, dar pe atunci poliția secretă ne urmărea pas cu pas”⁶⁰.

În cele din urmă, calea adoptată de mișcarea social-democrată din Ungaria în lunile următoare va fi aceea a expectativei față de evenimentele politice în curs – “în așteptarea revoluției”⁶¹ – și de întărire a propriilor organizații.

Rolul lui Ion Flueraș în cadrul Secției române a P.S.D.U. va deveni, în etapa imediat următoare, tot mai important.

SORIN RADU

THE POLITICAL ACTIVITY OF ION FLUERAȘ UNTIL 1918

ABSTRACT

Ion Flueraș was one of the most important leaders of the Social Democratic movement in Transylvania and in all of Romania, after 1918. He was born on November 2, 1882 in the village of Chereleuș (Arad County). In 1901 he joined the Socialist movement and soon became one of its main advocates. He contributed articles to the workers' newspapers from Arad and to *Adevărul*, the semi-official newspaper of the Romanian division of the Hungarian Social Democratic Party.

In 1906 he was elected member of the central committee of the Romanian division of the Hungarian Social Democratic Party. Starting with 1911 he became editor in chief of the *Adevărul* newspaper. At the beginning of 1918, Flueraș and Iosif Jumanca were charged to create a common headquarters together with the representatives of the National Romanian Party, in order to fight for the unification of Transylvania with Romania. The Central National Romanian Council was created in Arad, made of six Social Democrats (Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Baziliu Surdu, Iosif Renoiu, Enea Grapini and Tiron Albani) and six representatives of the National Romanian Party.

⁶⁰ Flueraș 1932, p. 1280.

⁶¹ Flueraș 1932, p. 1280.

Ion Flueraș took part in the Great Union that took place at Alba Iulia on December 1, 1918. He was also a member of the Directing Council and the chief of the Department of Social Protection and Hygiene.

This article tries to capture the political activity of Ion Flueraș until the beginning of the uprising of Romanians from Transylvania that eventually led to the unification of Transylvania with Romania.

Abrevieri bibliografice

- 1918 la români - 1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, coord. Ștefan Pascu, Ion Popescu-Puțuri, vol. VII, București 1989.
- ACNSAS - Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității.
- Albani 1938 - Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, vol. I, *Cum s-a făcut Unirea*, Oradea 1938.
- Albani 1969a - Tiron Albani, *Memorii. Din contribuția clasei muncitoare la desăvârșirea statului național român unitar. 1 Decembrie 1918*, București 1969.
- Albani 1969b - Tiron Albani, "Unirea în amintiri", în *Apulum*, VII, 1969.
- Cicală 1976 - I. Cicală, *Mișcarea muncitorească și socială din Transilvania. 1901-1921*, București 1976.
- Deac 1986 - Augustin Deac, *Contribuția clasei muncitoare la făurirea statului național unitar român*, București 1986.
- Din istoria ... - Din istoria mișcării muncitorești. Documente arădene 1821-1918*, volum realizat de Eugen Glück și Alexandru Roz, Timișoara 1981.
- Documente ... 1900-1909 - Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1900-1909*, București 1975.
- Documente ... 1910-1915 - Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1910-1915*, coord. Augustin Deac, București 1968.
- Flueraș [f. a.] - Ion Flueraș, *Discurs la Mesaj rostit la Cameră în ziua de 18 ianuarie 1929*, București [f. a.].
- Flueraș 1932 - Ion Flueraș, "Amintiri, din tinerețe și din revoluție", în *Mișcarea socială*, București, anul III, nr. 10-12, iulie-septembrie 1932.
- Fodor, Vajda 1957 - L. Fodor, L. Vajda, *Contribuții la istoria mișcării sindicale din Transilvania (1848-1917)*, București 1957.
- Gherman 2000 - Eftimie Gherman, *Memorii. Contribuții la istoria mișcării socialiste*, București 2000.
- Gheorghiu, Coman 1969 - I. Gheorghiu, I. Coman, "Contribuția mișcării socialiste din Transilvania la pregătirea și desfășurarea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918", în *AUB, Seria Istorie*, XVIII, nr. 1, 1969.
- Grapini 1978 - Enea Grapini, "Ziua cea Mare", în Constantin Dumitrescu, *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirea unor martori oculari*, Cluj-Napoca 1978.
- Grapini 1999 - Florea Grapini, *Enea Grapini și Ziua cea Mare*, București 1999.
- Hitchins 1992 - Keith Hitchins, *Conștiința națională și acțiunea politică la românii din Transilvania 1868-1918*, Cluj-Napoca 1992.
- Ideologie ... - Ideologie și structuri comuniste în România 1917-1918*, coord. Florian Tănăsescu, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București 1995.
- Jurca 1994a - Nicolae Jurca, *Istoria social-democrației din România*, București 1994.
- Jurca 1994b - Nicolae Jurca, "Contribuția socialiștilor la înfăptuirea Marii Uniri", în *Unirea din 1918 - împlinire și speranță*, Sibiu 1994, p. 116.

- Krasnosselski 1991 - F. Vladimir Krasnosselski, *Stânga în România 1832-1948 – tentativă de sinucidere sau asasinat ?*, Danemarca, Editura Victor Frunză, 1991.
- Maior 1986 - Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania. 1900-1914*, Cluj-Napoca 1986.
- Moca 1995 - Traian Moca, “Data nașterii socialistului Ioan Fluieraș”, în *Buletinul informativ al Partidului Social-Democrat Român*, București, nr. 56, noiembrie 1995.
- Moca 1993 - Traian Moca, “Ion Flueraș”, în *Românul*, Arad, serie nouă, 4 iunie 1993.
- Moca 1998 - Traian Moca, “Cronica de 108 ani a organizației Partidului Social-Democrat Arad”, în *Buletinul informativ al Partidului Social-Democrat*, București, nr. 82, ianuarie 1998.
- Pascu 1983 - Ștefan Pascu, *Făurirea statului național român*, vol. 1, București 1983.
- Pascu 1986 - Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj-Napoca 1968.
- Porțeanu 1968a - Alexandru Porțeanu, “Mișcarea muncitorească din Transilvania și desăvârșirea statului național român”, în *Studii*, tomul 21, nr. 6, 1968.
- Porțeanu 1968b - Alexandru Porțeanu, “L’apport du mouvement ouvrier et socialiste de Transylvanie au parachèvement de l’unité de l’état national roumain”, în *RRH*, tome VII, no. 6, 1968.
- Presă 1971 - *Presă muncitorească și socialistă din România*, vol. al III-lea (1917-1921), Partea I (septembrie 1917 – iunie 1919), București 1971.
- Roz 2003 - Alexandru Roz, “Ion Flueraș, un lider social-democrat mort în închisorile comuniste”, în *Anuarul Institutului de Istorie “Gheorghe Bariț”*, Cluj-Napoca, Series Historica, tomul XLII, 2003.
- Roz 1995 - Alexandru Roz, *Arădenii – corifeii ai Marii Uniri*, Arad 1995.
- Unification ... - Unification of the Romanian national state. The Union of Transylvania with Old Roumania*, coord. Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, Bucharest 1971.
- Unirea ... - Unirea Transilvaniei cu România. Decembrie 1918*, coord. Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac, ediția a II-a, București 1972.